

NOVÉ PUBLIKACE

Milan Lička: Osídlení z mladší etapy vývoje kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně. S příspěvky J. Beneše, V. Čulíkové, R. Kyselého a E. Opravila. Fontes Archaeologici Pragenses 46. Národní muzeum, Praha 2019. 209 str. + 131 obr. tabulí.

Lokalita Mšeno v oblasti na jihovýchodním úpatí Kokořínska patří ke stěžejním pramenům poznání období mladšího neolitu v Čechách. Cíleně byla vybrána jako příklad pro výzkum tehdy málo známých sídlišť kultury s vypíchanou keramikou (dále SBK). Jednalo se o prostor cihelny minimálně zasažený postneolitickým vývojem a s potenciálem dalšího rozšíření zkoumané plochy. Záchraný výzkum pod vedením M. Ličky z Národního muzea zde probíhal v letech 1968–1988, kdy byla postupně odkryta plocha ca 1 ha. Dílčí tematické studie byly publikovány již dříve (např. *Lička 1981; 1988; 1989; 1990; 2000*), ale souborně monograficky vychází v řadě Fontes Národního muzea až s odstupem několika dekád. Zde prezentovaný svazek je už druhým, který představuje danou lokalitu. Obsahem prvního dílu (*Lička 2016; rec. Burgert 2017*) se stala detailní analýza souboru artefaktů ze zásobní jámy se čtyřmi lidskými pohřby a část sídliště datovaného do staršího stupně SBK. Na tomto keramickém souboru byl podrobněji definován chronologický horizont tzv. Mšeno I (*Lička 2016*), který v zásadě odpovídá klasickému stupni III SBK podle *M. Zápotocké (1970, Taf. 1; Pavlů – Zápotocká 2007, 27)*.

Zde pojednáván druhý svazek se věnuje keramickým nálezům řazeným do mladšího vývojového stupně SBK a veškerým stavebním strukturám z celého mladoneolitického sídlištního vývoje ve Mšeně (tzn. staršího i mladšího stupně SBK). Podstatnými situacemi jsou zde právě dobře zachované půdorysy domů, mezi nimiž vyčnívají zejména tři dvojice negativů původních staveb (*Lička 1989; 2019*) a tyochronologická variabilita těchto struktur (obr. 71). Otázkám kamenné industrie, vnitřní chronologii sídliště a jeho souhrnnému pojetí v širším kontextu má být věnován třetí svazek.

Keramický soubor mladšího stupně SBK ze Mšena vyhodnocuje autor stejným způsobem jako v prvním zmiňovaném svazku. To znamená, že jsou uváděny početní nebo procentuální poměry sledovaných kategorií, doprovázené přehlednými souhrnnými grafy (33–44). Mezi diagnostické kategorie patří tvar nádob, sklon okraje, okrajový pás, motiv, zdobenost jednotlivých souborů, zastoupení druhů vpichů a jejich šířek, druh dna nádob, výčnělky, zastoupení jemné a hrubé keramiky. Sledování šířky pásu vpichu a zjištění jeho postupného rozšiřování se jeví v kontextu známého trendu zvětšování dvojpichu a nárůstu vícevpichu v čase jako logické, a tudíž poněkud nadbytečné. Navíc je už rámcově zakomponováno v kódu vpichu dle *M. Zápotocké (1978)*. Analytickou část dobře doplňují početné a kvalitní kresebné tabule. V případě dochování téměř celých nádob nacházíme i fotografickou dokumentaci. Pouze v ojedinělých případech nelze z kresebného provedení vpichu vyčíst směr vedení nástroje.

Hlavním výsledkem analýzy keramických souborů je jasná odlišnost od staršího souboru (tzv. Mšeno I), která se potvrdila jak v motivu a zastoupení typu vpichu, ale i ve tvarovém spektru. Vedle rozboru běžného keramického zboží si autor všímá i zvláštních vlastností nádob. Jde například o importy z prostředí lengvelského okruhu (MMK Ia), zvláštní tvary (např. tzv. vaničky a kotlíkovité nádoby, jinde nazývané jako hmoždířovitě), o vnitřní výzdobu misek, či o plastiku tzv. ptáka (obr. 26). Cenným příspěvkem je samostatná kapitola týkající se drobných keramických artefaktů, jako jsou korálky a předměty ze zlomků keramiky trojúhelníkovitého nebo kruhového tvaru. Poměrně časté jsou v sídlištních souborech právě kotouče s průvrtem, které autor interpretuje jako přesleny, nebo – v případě absence otvoru – jako hladítka k úpravě povrchu keramických nádob. Stranou pozornosti nezůstaly ani doklady různých barevných hmot (estetických i funkčních) zachycených na povrchu nádob nebo reparační otvory.

Druhousá zásadní částí svazku je analýza 18 půdorysů dlouhých domů nebo jejich částí. Zachycení takového množství ve Mšeně snese v Čechách srovnání snad jen se sídlištěm v Jaroměři (*Burgert 2019, 133*), kde jich bylo odkryto 23, případně s Kolínem I s 11 doklady (*Končelová – Květina 2015*)

nebo s dosud podrobněji nepublikovanými Příšovicemi s 15 půdorysy (*Brestovanský 2008*). Značná variabilita dochovaných půdorysů obytných staveb ve Mšeně odpovídá situaci na výše zmíněných sídlišťích. Trend v jejich typochronologickém vývoji směrem od pravoúhlých k trapézovitým či loďovitým stavbám nebo posun od čistě křivové konstrukce k žlabovému založení byl popsán již dříve (např. *Soudský 1969; Coudart 1998; Friederich 2011; Končelová – Květina 2015*). Pokus o detailnější typologii mladoneolitických staveb byl představen nedávno (*Burgert 2019*, 118–133). Zajímavým a na jiných sídlišťích zatím v takové míře nepopsaným zjištěním jsou stavební obětiny. Ty jsou v případě domu I ve Mšeně věrohodné, u dalších menších nálezů je dle autora jejich vysvětlení spíše diskutabilní. Na několika příkladech vývoje mladoneolitické architektury autor poukazuje na nejisté výpovědi některých odkrytých půdorysů tak, jak se jeví, a apeluje na nutnost uvažovat o otázce kompletnosti jejich zachování (Libenice, Obříství). Na posledním příkladu exkurzu (Stary Zamek v Dolním Slezsku) pak naznačuje možnost kontinuálního vývoje osídlení z pozdního stupně kultury s lineární keramikou do starého stupně SBK v této části Polska, která se ve světle zcela nových nálezů z Královéhradecka zdá jako velmi pravděpodobná.

Hmotný nálezoý inventář doplňují analýzy zvířecích kostí. To je důležité i proto, že na neolitických sídlišťích často nejsou osteologické prameny dochovány. Zastoupení zvířecích druhů na sídlišťích ve Mšeně koreluje s jinými srovnatelnými lokalitami v Čechách i na Moravě (obr. 59), kdy obvykle převažuje tur nad ovčí/kozou a prasetem. Ani zastoupení rostlinných druhů se nevymyká z dosud známého spektra. Zuhelnatělé makrozbytky dokládají převahu pšenice dvouzrnky nad jednozrnkou, další užitkové plodiny nebyly v čistě neolitických souborech zachyceny (obr. 61). V lesních společnostech tohoto období dominoval dub, objevuje se buk, jedle bělokorá, jasan, jilm, lípa nebo líska.

Některá závěrečná konstatování se nyní jeví jako ryze empirická (s. 169–170), zřejmě ale svou argumentační oporu nabudou ve třetím svazku, kde najde jistě své místo i celkový plán s chronologickou interpretací sídlišťního vývoje. Jde například o konstatování řídkého zahuštění vzájemně současných domů ve Mšeně, kdy rozptýl ca 12–50 m musí čtenář odečítat z plánu (obr. 29) a zároveň z chronologické posloupnosti domů uvedené jen v textu (s. 168). Toto zjištění se spolu se známými parametry z jiných sídlišťí nezdá tak jednoznačné (např. Kolín I: dvojice domů F a G je ve vzdálenosti 19 m, řady domů v pak rozestupu ca 40 m; Jaroměř: dvojice domů 2 a 3 ve vzdálenosti ca 12 m, dalších půdorysů v jedné řadě pak až 25 m). Navíc, stejně jako v případě Kolína I, se ve Mšeně jedná o výsek sídlišťe severojižní orientace, která těžko odhaluje vzájemné vzdálenosti současných domů, jež se v tomto období uskupují spíše řadově, tj. víceméně západovýchodně.

Uvedená materiálová monografie lokality Mšeno patří k cenným krokům při vytváření zatím nevelké informační základny podobných sídlišťních souborů mladšího neolitu v Čechách, která ale v posledních několika letech výrazně a utěšeně narůstá (např. *Řádký 2011; Dufek 2014; Končelová – Květina 2015; Stolz – Malyková 2017; Burgert 2019; Beneš et al. 2019*). Za naprosto zásadní považujeme vyhodnocení a publikaci keramického materiálu, jakož i publikaci zachycených půdorysů staveb, které se stávají principiální pro postižení stavebního vývoje tohoto období. Informace, které čteme z pravěkých pozůstatků sídlišťí ve Mšeně, jsou navíc symbolicky propojeny s naší společností, která ve vytěženém prostoru cihelny zanechává budoucím generacím skládku komunálního odpadu.

Markéta Končelová

Literatura

- Beneš, J. – Vondrovský, V. – Ptáková, M. – Kovačiková, L. – Šída, P. 2019:* The Neolithic Site of Hrdlovka. České Budějovice – Most: Nakladatelství Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.
- Brestovanský, P. 2008:* Dílenské sídlišťe z mladší doby kamenné, kultury vypichané keramiky, k.ú. Příšovice, (Liberecký kraj). Předběžná zpráva, stav k 7. 4. 2008. http://www.kraj-lbc.cz/public/kultura/prisovicevpgp_46dcb464ab.pdf: Severočeské muzeum v Liberci.
- Burgert, P. 2017:* (rec.) M. Lička: Osídlení ze starší etapy vývoje kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně. Památky archeologické 108, 291–292.
- Burgert, P. 2019:* Neolit ve východních Čechách. Případová studie jeho mladšího vývoje. Praha: Academia.

- Coudart, A. 1998:* Architecture et société néolithique. L'unité et la variance de la maison danubienne (DAF 67). Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Dufek, J. 2014:* Kolín-Štárlka, poloha U císařské silnice a opevněná sídliště předrondelového horizontu na počátku 5. tisíciletí př. Kr. In: M. Popelka – R. Šmidtová eds., Neolitizace aneb setkání generací, Praha: FF UK, 59–105.
- Friederich, S. 2011:* Bad Friedrichshall-Kochendorf und Heilbronn-Neckargartach. Studie zum mittelneolithischen Siedlungswesen im Mittleren Neckarland. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg, Band 123. Stuttgart: Konrad Theiss Verlag.
- Končelová, M. – Květina, P. 2015:* Neolithic longhouse seen as a witness of cultural change in the Post-LBK. Anthropologie 53, 431–446.
- Lička, M. 1981:* Hromadný nález neolitické broušené industrie (č. 1) ze Mšena, okr. Mělník. Archeologické rozhledy 33, 607–610.
- Lička, M. 1988:* Mšeno (okr. Mělník) a jeho okolí v pravěku. Časopis Národního muzea – Řada historická 157, 1–20.
- Lička, M. 1989:* Grundrisse von Doppelhäusern aus Stichbandkeramik. In: J. Rulf ed., Bylany. Seminar 1987, Praha: Archeologický ústav ČSAV, 227–232.
- Lička, M. 1990:* Osídlení kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně u Mělníka, část I. Sborník Národního muzea – řada A Historie 44, 1–84.
- Lička, M. 2000:* Jáma neobvyklého tvaru na sídlišti kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně, okr. Mělník. Časopis Národního muzea – Řada historická 164, 1–11.
- Lička, M. 2016:* Osídlení ze starší etapy vývoje kultury s vypíchanou keramikou ve Mšeně. Fontes Archaeologici Pragenses 43. Praha: Národní muzeum.
- Lička, M. 2019:* Houses from Mšeno (Central Bohemia) in the context of the development of the Stroked Pottery culture. Anthropologie 57, 274–286.
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 2007:* Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Řídký, J. 2011:* Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickém období. Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 10. Praha – Brno: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy – Filozofická fakulta, Masarykova univerzita.
- Soudský, B. 1969:* Étude de la maison néolithique. Slovenská archeológia 17, 5–96.
- Stolz, D. – Malyková, D. 2017:* Sídliště kultury s vypíchanou keramikou na silničním obchvatu v Kolíně-Štítarech. Analýza objektů a keramiky. Archeologie ve středních Čechách 21, 141–194.
- Zápotocká, M. 1970:* Die Stichbandkeramik in Böhmen und in Mitteleuropa. In: H. Schwabedissen Hrg., Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Fundamenta A3, Köln – Wien: Böhlau, 1–66.
- Zápotocká, M. 1978:* Ornamentace neolitické vypíchané keramiky: technika, terminologie a způsob dokumentace. Archeologické rozhledy 30, 504–534.

Michael Overbeck: Die Gießformen in West- und Süddeutschland (Saarland, Rheinland-Pfalz, Hessen, Baden-Württemberg, Bayern). Mit einem Beitrag von Albrecht Jockenhövel: Alt-europäische Gräber der Kupferzeit, Bronzezeit und älteren Eisenzeit mit Beigaben aus dem Gießereiwesen (Gießformen, Düsen, Tiegel). Prähistorische Bronzefunde, Abteilung XIX, Band 3. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2018. ISBN 978-3-515-11981-8. 365 str. + 70 tabulí.

Ačkoliv finanční podpora publikační řady Prähistorische Bronzefunde (PBF) po více než padesáti letech skončila v roce 2016, stále ještě vycházejí práce v té době dokončované pro tisk. Patrně posledním svazkem náležejícím do oddílu XIX. (Sonstiges /u. a. Gußformen/) je publikace věnovaná právě lícím formám. V její první části soustředil Michael Overbeck komentovaný katalog 176 exemplářů lících forem z období B A1 – Ha B3, které byly k roku 2011 shromážděny z 93 lokalit na území pěti spolkových zemí (Hesenska, Bádenska-Württemberska, Bavorska, Porýní-Falce a Sárška), tedy z území o rozloze ca 164 tisíc km². Z hlediska kulturních okruhů, které obecně definujeme pro období, v němž byly produkovány publikované lící formy, mluvíme o části severoalpské kulturní zóny ohraničené na jihu právě alpským pohořím, na severu nordickým kulturním okruhem a vymezené uměle hranicemi současných pěti spolkových zemí. Dané území je sídelním prostorem několika